

Günümüz Dünyasında Sanat ve Yaratıcılık

Ümit GEZGİN

Öğr.Gör.,

Anadolu Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi

Resim Bölümü, Öğretim Görevlisi

Genel Olarak Sanatsal Yaratıcılık

İnsanın dünyaya atıldığı andan itibaren varlığını temellendirmenin en önemli aracı haline dönüşmüş olan sanat, aynı zamanda bireysel varoluşla toplumsal konum alış arasındaki ince çizgiyi de oluşturuyor. Yine ayrıca sanat; "İnsanlar sürekli içinde yaşadıkları çevreyi, çevrelerini kuşatan nesnelere kendileriyle ilişkileri açısından algırlar ve yorumlarlar. Ve bu işi yaparken hep bu ilişkilerin özünü kavramaya çalışırlar. İşte sanat eylemi de, insanın bu tür birikimleriyle bağlantılı bir enerjidir." (Mülayim, 1989: 17) anlamlarına da geliyor.

Mağara duvarına çizildiği veya bir heykelcik olarak somut bir atılım gösterdiği günden bu yana sanat ve sanatsal yaratıcılık insanoğlunun dünyaya karşı bir başkaldırısı olduğu kadar, aynı zamanda, belki daha derin bir gerçeklik olarak, onun yeryüzündeki kişisel, öznel serüvenine ad koyma, anlam kazandırma uğraşı ve insancıl etkin gayreti olarak da karşımıza çıkıyor. Bu boyutuyla sanatsal yaratmalar ve aktiviteler hep temelinde bireysel özün ortaya çıkma, kendini yeni bir var oluş alanı olarak konumlandırma içgüdüğü olarak karşımızda durmaktadır. Bu bireysellik toplumsallığı yok sayan, tek başına konum alan bir bireysellik değildir elbet; temelinde bütün insani özü barındırdığı ve geçmişten günümüze uzanan bir çizgi içinde kendini yeniden konumlandırarak tanımladığı için karmaşık ve bütün sınıf, katman ve değerleri de içeren bir oluş serüveninin sanatçı bireyde varlık kazanması hadisesidir.

Sanatın halk ağzıyla tarifi, "güzel olan şey" olarak yorumlanır. Günümüz dünyasında iç içe geçmiş, karmaşık, hatta çoğu kere absürd olanı da içerecek şekilde gelişen sanat olgu ve algılaması; artık "güzel" olanın ötesinde "sanat olan" yargı ve gelişimi üzerine kurulmaktadır. Ama tüm bunların ortaya çıkarılıp tekrar elden geçirilmesi ve bütün boyutlarıyla da yargılanması gerekmektedir ki, farklı yönelimler ve sanat üzerine yürütülen spekülâtif gerçeklikler daha bir netlik kazansın. Sonra sanat gibi plastik ve düşünsel bir yaratı alanı ve kulvarı, bırakın bireysel yönelim ve gerçekliğini, sadece bu özelliğiyle bile; bir tek tanıma indirgenemeyecek kadar çeşitli ve zengin anlam ve kavram dünyasına sahiptir. Onun yaratıcı dinamizmi de sanıyorum buradan kaynaklanmaktadır.

"Sanat, kelimesi zengin fakat o ölçüde karmaşık çağrışımlar yapan bir kelimedir. Bu kelime herhangi bir şekilde kulağımıza çarptığında; güzel sanatlar, süslemecilik, resim, hattatlık, müzik, dans, mimarlık, heykeltçilik, nakkaşlık, dekor, atölye, üslup, eser ve daha birçok kavram düşüncemizde canlanır. Aynı dil içinde başka hiçbir karşılığı bulunmayan bu kelimeyi sık sık kullanırız. Bugün Türkçe'de iyi yapılan her iş için "sanat" kelimesinden yararlanırız; askerlik sanatı, güzel konuşma sanatı gibi kalıpları tekrarlar dururuz. O halde, yapılan bir iş veya hareketin, güzel, gelişmiş ve etkileyici bir biçimde görünmesi, onu bir sanat olarak tanımlamamıza sebep olmaktadır. Bu, şu demektir; insan yaptığı işi yüceltebildikçe, ona bir parıltı katabildikçe sanat olgusuna biraz yaklaşabilmiş sayılır. Yani sanatın ayırıcı özelliklerinden biri onun günlük, basit ve sıradan şeylerin üstünde olmasıdır. Sanatı bazen şöyle de tarif ederler: İnsan aklının eşya üzerindeki pırlıtsı. Bu, yüzlerce tariften yalnızca bir tanesidir."(Mülayim, 1989: 24)

Elbet sanatın doğasını ve tanımını tarihsel birikimin bakış açısı ve değerlendirme potansiyeliyle birlikte, güncelliğin birey üzerinde kurduğu zihinsel yargılar da belirlemekte, hiç değilse etkileyerek yön vermeye gayret sarfetmektedir. Bir Ortaçağ sanat algısıyla, günümüzün sanat algısı, sanatçı ve hayat gerçekliği benzer kalıplar içinde değerlendirilemez ve yeniden üretilemez. Bir boyutuyla üretim, yaratıcı üretim olgusu olarak da görülebilecek olan sanat, geçmişten farklı olarak artık, hem rafine duyguları dile getirmekte, hem de sanatçı fantezileriyle bir tür gerçekliğin arayışına çıkmaktadır. Bu mantık Ortaçağ sanat algısı ve mantığının çok ötesindeki bir gerçekliği kuşatır artık. Doğusuyla batısıyla Ortaçağ, sanatçıya sınırsız fantezi imkanı tanımayan boyutuyla bile, hem sanatın ve hem de sanatçının toplum içindeki işlevi noktasında net, sınırları belirli tanımlara ulaşan, temeli de ideolojik bir varsayımsal olgulara dayanan toplama ihtiva ediyordu. Sanayi Devrimi sonrası sanatçısının özgürleşme eğilimleri, aynı zamanda onun dünyaya felsefik anlamda atılmışlığının da yazgısı haline dönüştü. Artık sanatçı sınırsız boyutta özgürdü; ama aynı zamanda terkedilmişti de.. Onu hem iktidar,

hem de egemen sınıflar, burjuvazi terk etti belli bir müddet. Kapitalizmin dünyayı, sanatı da içerecek şekilde kuşatan yeni bir anlam alanı ve somut yaşam biçimi yaratacak şekilde bu kuşatımı tanımlayan ve geliştiren yönetimi; sanatçı için "pazar" imkanlarını ve alanlarını da doğurdu. Sanat özgür duyum ve realitesine ulaşıyordu ki, başka bir "iktidar" kavramının anlam alanı, ve dengeleri içine ister istemez sürüklenmeye zorlandı. Sanat bütün tanım biçimlerinin ötesinde günümüz dünyasında zengin ve çoktan seçmeli kaba sığmaz gerçekliği içinde, ama "pazar" olgusunu gözetmeye mecbur bırakılarak artık bir "varlık" tanımına yeniden ulaşmaya çalışıyor. Bu onun başka bir doğumu olduğu kadar, sonsuza kadar ölümü de içerecek bir boyut özelliğine dönüşebilir.

"Estetik olan bir tür yaratıcı çıkmazdır; bütünüyle özgül olmayan içeriklerle dolup taşan her belirlenimliliğin ve her arzunun nirvanacı bir askıya alınışdır. O, zorlayıcılığıyla duyumun sınırlarını boşa çıkardığı için, bir tür yüce olanaklar sonsuzluğu haline gelir. Estetik durumda, "insan, hiç"tir, eğer onun güçlerinin bütünlüğünden çok herhangi bir tikel sonucu düşünüyor ve herhangi bir özgür belirlenimin ondaki yokluğunu göz önünde bulunduruyorsak.." (Eagleton, 1998: 126) Sanatsal algılamalar insan potansiyelinin derin katmanları içinde çoğu kere özgün bir model şeklinde yeni insan tanımları formunda ortaya çıkar. Bilinen boyutlarıyla güzelin felsefesinin izini süren estetik, bireyin ontolojik açmazına net ve karşılığı olan cevaplar vermek durumunda değildir. Ama elbet onu tamamen de Eagleton'un belirlediği gibi, "yaratıcı çıkmaz" kategorisi içine yerleştirmemek gerekir. Çünkü bu bizi başka çıkmaz alanlara doğru sürükleyecektir. Yani bir tıkanmanın realitesi söz konusu değildir burada. Her ne kadar günümüz yaratı dünyası gerçek bir çıkmazı yaşıyorsa, bu estetiğin değil, belki daha genel anlamıyla "sanat" olgusunun ve algılamalarının çıkmazı biçiminde yeniden konumlandırılmak durumundadır. Çünkü zaten estetik kendi gerçeklik alanının sınırlarını çok geniş tutmamış, bir anlamda güzellik felsefesi boyutlarıyla, felsefenin diğer disiplinlerinden kendini sıyrarak tanım biçimlerine ulaşmıştır. Bu olgu, insan ve yaratma noktalarında bütün gerçekliği ihtiva etmiyorsa da, sonuç olarak sınırlanmış alan içinde oluşan kavramsal yönelimleri işaretliyor. "Estetik düzey, ideoloji ve onun kültürel ifadeleri arasındaki aracılık konumunu, kendisi dayatmaktadır. Bunu söylerken sanatçının, ideolojinin bir aracı olduğu, bir grubun düşünce ve inançlarını ifade ettiği görüşüne karşı çıkıyor değiliz. Burada ısrarımız, bunun basit bir şekilde ortaya çıkabileceği, bir estetik aracı kullanan politik, toplumsal veya diğer düşünceler biçimindeki anlayışlara karşı çıkmak gerekliliği üzerinedir. Estetik üretimin varolan maddi koşulları, teknolojik ve kurumsal etmenler sanatsal ifadelere aracılık eder ve kültürel üretim içindeki biçimlenişini belirler." (Wolff, 2000: 64)

Sanat en temelinde özgür edimin dile gelmesi, bu dile getirişte kullanılan üretilmiş modeller ve modellerin kapsadığı düşünsel,estetik, biçimsel somutluk ve soyutluk diyalektığıdır. Günümüz dünyasında üretilen nesnelere, sanatsal amaç taşımadıkları halde özgün dünya koşullarının veya endüstrinin ve gelişmiş, karmaşık üretime etki eden faktörlerin etkisiyle sanatsı, estetik, hoş giden mamüllere dönüşüyor olsalar bile bunların tamamı sanatın kapsam alanına giremezler. Çünkü sanat bizatihi sanatçı benlik tarafından ve salt sanatsal amaçlarla üretilmiş ve yaratılmış, biricikliği ve giderek de evrenselliği içinde barındıran, yeniden üretime ve seriliğe de izin veremeyen bir oluşturdur. Estetikdir veya aestetiktir; ama özgün, bir yaratıcı bilincin ve ontolojik gerçekliğin, sanatçı "ben"de yeniden sınanmış alanı olarak karşımızda durmaktadır. Ancak buna uygun gerçekleri barındıran çalışmalar ve etkinlikler sanat ve sanat eseri kapsamına alınabilirler. Onun dışında kalanları başka bir adlandırma ve terminoloji içinde izah etmek ve kategorize etmek gerekmektedir. Bu dün de böyleydi bu gün ve yarın da sanıyorum böyle olacaktır. Yoksa sanatın varlık şartının bir anlamı kalmaz. Sanat gitgide kitschleşen özelliğiyle, sanatsılar içinde, güzel, hoş giden veya tam tersi; ama plastiğin her kalıba giren, çoktan seçmeli varlığına dönüşür ki, o zaman sanat üzerine iddiada bulunmanın veya kavram üretip, felsefe yapmanın, giderek de sanatın insan realitesini derin ve kapsamlı, kompleks bile olsa ifade eden bir olgu olmasının bir anlamı, gerçekliği, zemini kalmaz; çünkü sanat için böyle bir tehlike de yok değil..

Sanat ve Yaratıcı Bilinç Gerçekliği

Günümüz dünyasında sanat ve bunu meydana getiren ve oluşturan kişi, benlik; yani yaratıcı bilinç, onun sahibi insan; olarak neyi algılatıyor ve düşündürüyor bize. Çünkü bu çok önemli; ve bu sadece aktüel, çağdaş ve modern dünya içinde değil, aynı zamanda bütün insanoğlunun uygarlık birikimi içinde geliştirdiği kavram ve anlam alanları için de geçerli bir olgu. Yeryüzünde görüldüğü andan itibaren, yoğun ve karmaşık bir mücadeleye girmiş, bunun sonucunda da özgün varoluşu doğrultusunda uygarlıklar yaratacak bir kimlik geliştirmiş olan insan ve ona en büyük katkı yapmış bulunan sanat ve sanatçı; hem hangi anlam kategorileri içinde yerliyordu, hem de artık hangi değer skalalarının içine yerleşerek varlığını ve özelliğini koruyor.. Yoksa o varlığının ve özelliğinin günümüzde ve muhtemel bir gelecekte yeri yok mu?

"Sanatçı insan olmamak zorundadır, insan üstü olmak zorundadır. İnsanlığa yukarıdan bakmak zorundadır. Varoluşu, konumu bunu gerektirir; kendi varoluş gerçeğini temsil etmek, simgelemek ve etki gücünü korumak için bu tutum zorunludur. Tarz, üslup ve ifade yeteneğinin kendisi insanlığa karşı titiz bir soğukkanlılıktan başka bir şey değildir. Bu güçsüz ve yıkıcı tutumun bir önkoşul olduğunu, bir zorunluluk olduğunu söyleyebilirsiniz..

İnsan olduğunu hissetmeye başladığında sanatçı için her şey bitmiş demektir." (Mann, 1955: 152)

Sanatçı yaratıcı bilincini gerçeklikler dünyasında sınılamaya çalıştıkça hem kendi yalın gerçekliğine ulaşır, hem de aslında ait olmadığı dünyadan ne kadar uzak, beklentisiz bulunduğunu bir kez daha keşfeder. Görüntü, işleyiş ve karmaşa dünyası her zaman için onun yaratıcı ve dingin bilinci için kaçılacak, kurtulacak bir karmaşadır, absürd olandır. Bilinçli veya bilinçsiz sanatçı kendisini toplumsal kategoriler dışında düşünür, bu toplumsal kategoriler aynı zamanda değerlerüstü olma anlamlarına da gelir sanatçı için. Bütün değer skalaları ve toplumsal oluş ve mekanizmalar; buna bağlı olarak tarih, gelenek ve kültür sanatçının aslında kurtulmak da istedikleri ortak alanlar olarak karşısına çıkar; sanatının ve benliğinin derin ve iç içe geçmiş katmanlarına zararlı da olabilecek bir "şeyler" halesi şeklinde sanatçı tarafından algılanılır bu durum. Özgür olarak kendisini duyumsamak, geliştirmek ve hem varlığının ve hem de dünyasının bilincine varmak zorundadır sanatçı. Günümüz dünyasında bu bilinç, bilinçsizliğin de içinde olduğu bu işleyiş mekanizması ne kadar işlemektedir ve sanatçı bu mekanizmalar içinde ne kadar gerçekte özgürdür. Hayır özgür değildir; Mann'ın dediği; "üstün ve ayrıcalıklı varlık" olarak kendisini hissetmesi durumu da sadece bir temenni olmanın ötesine geçmemekte, geçememektedir günümüz çağdaş ortamında özellikle sanatçı için. Koşulların sanatçıyı hiçleştirilen boyutu; yaratıcılığın değil ama, bir "kaçış psikolojisi"nin sanatçının dünyasında gitgide daha fazla yer etmesini doğurmaktadır. Bu da hem yaratıcılığı olumsuz yönde etkilemekte ve hem de yaratılmış eserin özgünlüğünü, kalıcılığını ister istemez belirlemektedir.

Günümüz dünyasının karmaşık anlamsızlığı içinde sanatçı kendi tikelini, benliğinin kirlenmemiş parçalarını arıyor. Bunu Naum Gabo gibi, ya kimliği yalınlaştırılmış öğelerle tamamlayarak yapmaya çalışıyor veya Annette Massanger gibi "maske"lerden arındırarak dünyayı ve şeyleri, kendisine yönelik bir "anlam" işlevselliğine dönüştürüyor. Çağdaş sanatın ve sanatçının bir anlamda tanımsızlığın izinde ulaştığı bu öznel kavramsal durum ve tutum; çağdaş dünyanın içine düştüğü, içinde bulunduğu çok katmanlı, bulanık anlam deniziyle de direkt ilgili. Yalnız, bunalımlı; ama tüm bu psikolojik gerçeklikleri kendi özgün diliyle, öznel bir estetik bileşene ulaştırıyor çağdaş sanatçı. Bazen yaptığı yapıtın iç çeperlerinde kaybolsa, bir anlam veremese ve yabancılaşsa bile.. Sonra sanatçı dünyaya yabancılaştığı oranda kendini var etmez mi? Yakınsal tutum, derin ve karmaşık bir yabancılaşmayı içermez mi hem... Bu içerme, bildik ve sıradanlaştırılmış anlamın ötesinde farklı görsel-düşünsel anlam arama içgüdüleriyle bağdaşık yol alış; Rene Magritte'nin çalışmalarında da su yüzüne çıkıyor, Henry Moore'un heykellerinde de.. Günümüz şiirinin katmanı içinde saklı bireyselliği ve so-

yutluğu da bunu barındırıyor ve oluşturuyor; veya postmodern roman tanımları içinde yer alan, hepsi birer öznel insan okuma anlamına gelebilecek edebi yönelimler de.. Sanatçı günümüzde görsel veya düşünsel alanlarının tümünde, kendi sınırlarını genişlettiği, aynı zamanda da interaktif kıldığı bütün geçişkenlik ve saydamlık içindeki sanatsal oluşumların ve kendi oluşturucu, keşfedici bilincinin oyunlarında yeniden tanımlanan, süreklilik içinde değişken bir estetiği imliyor artık. Çağdaş sanatçının yorum zenginliği, gitgide artan sanata ve düşünceye katkısı da sanıyorum burada. Bu aynı zamanda dünyanın ve içinde üretilen teknolojiden bilime, hukuktan ekonomiye ve güncel hayata kadar; her şeyin karmaşıklıktıkça anlamını yitirdiği, anlamını yitirdikçe sıradanlaştığı gerçeğini de oluşturuyor. İşte bu dünyasal gerçeklik, ya bir kaçış psikoza ve estetiği olarak, veya katılım gerçekliği ve plastiği giderek düşüncesi boyutunda sanatçıyı kısırtıyor, yeniden bir üst boyutta kendisini var etmesini doğuruyor onda. Yaratıcılık ve yaratıcılığın değişim içindeki gerçekliğinin de günümüzdeki anlamı ve yansıması böylelikle daha belirgin, pusluluktan arınmış bir şekilde ortaya çıkıyor...

"Başlangıçta karanlık vardı; karanlıklar. Kent gecesi, kır gecesi ıssız, korku verici, terkedilmişti. Kentleri polis devletinin aydınlattığını, Wolfgang Schivelbush'un dördördürlük bir incelemesinden öğreniyoruz: XVII. yüzyıla dek hiçbir kentin sokakları aydınlanılmıyordu; şafak vakti 'açılan' kent akşam indiğinde dış dünyaya kapatılıyordu.." (Batur, 2000: 239) Sanatçı çağımızda da, eski çağlar kent ve sokaklarının aydınlaticısı fener işlevini görüyor; ama bu işlev aslında mitik dönemden, rasyonelitenin yaygın bir gerçeklik kazandığı döneme kadar uzanan bir serüvenin iç içe geçen halkaları olarak algılanmalı ve günümüze de; bu artık bol ışıklılık ve vitrinlilik içindeki karanlık zamanda; yine "aydınlamacı" yönü sanatçının başka bir boyutta devam ettiği düşünölmeli.. Evet sanatçı, kendini var eden bir bilinç olduğu kadar eseriyle, düşünme ve yaşama alışkanlıklarıyla; aynı zamanda yaşadığı döneme, geçmişe ve geleceğe de "ışık" olan ve tutan bir boyutun da varlığı olarak konum alır yeryüzünde. Dünya geçmişte gecelerle karanlıklara gömüldüğu kadar, skolastik düşüncenin dar çerçevesi, baskısı sonucunda da "karanlık"a gömölüyordu. Karanlık; bilinci aydınlatici olan bütün araçları inkar psikolojisi bir boyutuyla günümüz çağdaş dünyasının bol ışık alan kentleri ve bilinçleri, beyinleri için de tersinden geçerli artık. Fazla aydınlanılışlığın körlüğünü yaşayan insanoğlu ve çağdaş dünya söylenleri; elbet sanatçıların özğün ve dinamik yaratılarına muhtaç; onların aydınlamacı ve ışıtıcı özelliğine gereksinim duyuyorlar; reddetseler bile...

Kaynaklar

Terry EAGLETON, Estetiğin İdeolojisi, (The Ideology of the Aesthetic), Özne yay. İst. 1998

Enis BATUR, Başkalaşımın XI-XX, Yapı Kredi Yay., İst. 2000.

Thomas MANN, Death in Venice, Penguin, 1955

Selçuk MÜLAYİM, Sanata Giriş, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yay., 1989

Janet WOLFF, Sanatın Toplumsal Üretimi, Çev: Ayşegül Demir, Özne yay., İst. 2000